

ІНТРОВЕРТНИЙ ТА ЕКСТРОВЕРТНИЙ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ В ПЕРСПЕКТИВІ НАЦІОНАЛЬНИХ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ

О. Б. Гуцуляк

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
тел. +380(342) 69-41-10*

В статті розглядається наявність в українській ментальності двох аспектів – «буддисько-інтровертного» («аполлонічного») та «лицарсько-екстрове́ртного» («фаустівського»), носіями яких є відповідні локуси – «село» та «місто», «культура» і «цивілізація». Дані аспекти не ворогують між собою (як вважають представники традиційного просвітянсько-заповідального дискурсу), а діалектично взаємодіють один з одним як принципи «їнь-ян» («ха-тха») і, власне, внаслідок цієї взаємодії етнос розвивається психологічно, будучи спроможним давати відповіді на виклики історії і породжуючи «нову діалектичну якість» буття. Також розглядається генеза протистояння інтровертного та екстрове́ртного аспектів через призму домінування різних сенсорних типів світосприйняття і показано можливість для українського етносу взяти участь у місії здійснення їх «примирення» шляхом інтимної діалектики цисцендентного (людина) і трансцендентного (буття).

Ключові слова: *інтровертність, екстрове́ртність, менталітет, буття, сенсорика, аполлонічна культура, фаустівська культура, ментальність, менталітет, психологія етносу.*

Задаючись проблемою пошуку відповіді на пояснення причин кризового становища сучасної України, як правило, «цапом-відбувайлом» стає притаманна українцям ментальність – «архетипна соціопсихологічна характеристика етносу» [32, 6], тобто сукупність готовності, настанов та наперед відданих переваг діяти, мислити та сприймати певним чином, «своєрідна соціокультурна програма напів-усвідомленої, а тому значною мірою автоматизованої поведінки індивідів, груп, етносів [35, 60]. Конкретніше – її інтровертний (варіанти: інтровертивний, інтроверсивний; від *ad intra* «всередину») тип. Йому притаманна зосередженість особи на фактах і проблемах внутрішнього, особистісно-індивідуального світу [7, 94].

На думку психолога Я. Яреми, автора праці «Українська духовність в її культурно-історичних виявах» (студія видана у збірнику «Перший Український Педагогічний Конгрес – 1935», Львів, Т-во «Рідна школа», 1938) **інтровертність українського характеру** «... конкретно знаходить свій вислів у негативному відношенні до зовнішньої дійснос-

ти та в культурі цінностей та ідеалів (в)нутрішнього світу» [Цит.за: 4, 107-108]. Носіями цього типу ментальності були, на його думку, І. Вишенський, Г. Сковорода, М. Гоголь, Т. Шевченко. На Першому Українському Педагогічному Конгресі у Львові в 1935 р. образом-символом України був названий саме Григорій Сковорода – злидар у пошуках морального добра та естетичної краси, тобто носій пасивно-утриманської надії на привнесення "ди́ва-правди" ззовні (трансцендентального у іманентне). А отже, не дивно, що українці легко приймають проекти, які обіцяють "істинну правду" – марксистську концепцію, ліберал-капіталізм тощо.

Цю ж думку поділяють В. Янів [47] і І. Мірчук [48]. Аналогічне стверджував Ю. Бобко у своїй праці «Основи українського націоналізму» (1951): «...Серед українців багато натур, замкнених в собі, самостійників. Таким був старець Гр. Сав. Сковорода, великий проповідник Іван Вишенський, такими були опоетизовані українські пасічники, що в тиші своєї пасіки зачитувалися латинськими текстами Вергілія, ... такими є, нарешті, Тичина з його залюбленням в «космічних оркестрах» [3, 47]. Також Дм. Чижевський констатував, що характерною рисою психічної вдачі українців є нахил до «духовного усамітнення» [38, 22]. Для українця, пише А. Фурман, «... типовою є установка на перетворення себе, а не оточення, звідси перевага особистого над суспільним, тенденція до ситуативного утвердження власного Я і самоактуалізації; йому притаманні мрійливість та ніколи незавершене прагнення до правди, власної досконалості; він індивідуаліст: хоче мати свій шмат землі, будинок, господарство тощо, а тому не любить підкорятися, принижувати близькі авторитети, неспроможний створити свою владу, більше живе своїм духовним життям та уявленнями про реальний світ» [49, 50].

Відомий українознавець І. Мірчук у «Психологічних підставах окциденталізму» визначає інтровертність українців наступним чином: «...Українець – це інтровертивна людина, з сильним відчуттям свого «я» і бажанням самовияву назовні, яке прямування вирішує про приналежність українського народу до індивідуалістичного культурного циклу. Заглиблений у собі і маючи почуття гідності, він прямує до повалення всяких обмежень особисті свободи. Неохота коритися волі іншого йде так далеко, що нахил підпорядкуватися в українця з природи розвинений слабо (sic!!! – авт.). Ця остання властивість характеру ще більше поглибилася у результаті століть неволі, коли творчий спротив набирає прикмет чесноти» [Цит.за: 2, с. 5]. Аналогічне стверджував і В. Янів (Янев) [37, 131], навіть сформулювавши наступний афоризм: «В неволі опинилися ми тому, що надмірно любимо волю» [Цит.за: 37,с.132]. Цим пояснюють причину чому Русь–Україна не прийняла з усім максималізмом новонаверненого (неофіта) основний принцип «візантизму» – домінування загального над індивідуальним, минулого над майбутнім. «...На авансцені історії України, – пише С. Кримський, – завжди були люди вільного ратного духу, «вогнені душі» козаків, сте-

пових лицарів... Ця стихія вільної самодіяльності особистості...живила і республіку козаків, і вольницю бурсаків, і вдачу «мандрованих дяків», й ініціативу громадян у містах, яким було надано магдебурзьке право» [15, 85].

Але поряд з індивідуалізмом, як зазначає Л. Орбан-Лембрик, інтровертивна за своєю психологічною суттю душа завжди шукала «соціального резонансу», розуміння, співчуття, контакту з найближчими, насамперед з родиною. Чим більше самотня людина, ізольована від зовнішніх реалій, тим більше тепла і любові шукає серед своїх близьких, серед тих, кого любить [23, 70]. В українця домінуючим є об'єднання «один з одним» виключно на «компліментарній», «еволюційно-почуттєвій» основі, бо, як зауважує В. Дем'яненко, велика чуттєвість при інтровертності «потребує контакту» [7, 95]. «...Велика почуттєвість навіть при інтровертизмі потребує контакту (українець не переносить самотності!), а до шукання контакту спонукає також охота самовияву... Цей вислів ... змагає ... до рівночасного звернення до кількох сфер. Звідси сполука слова і музики..., звідси бажання естетичного вислову, а отже уподобання мистецтва» [47, 536-537].

Відомий філософ О. фон Кульчицький у своїй праці «Геопсихічний аспект у характерології української людини» вважав цю «елігійно-іделічну» рису уникати контактів із зовнішнім світом, залишатися в інтимній сфері, у дотичності до витонченого смаку (вияв чого – вишивки) саме проявом т.зв. «остійської раси» (22 % загалу, а 44 % становить «динарська раса», решту – «нордійська») [2, 2]. Власне носій «остійського», «інтровертного» типу «культурної людини» деякими спеціалістами з галузі культурології визначається як «прихований ніцшеанець» (що протистоїть «нордійському», «брутальному ніцшеанцеві»), або «покірливий варвар» (за П. Свасьяном), бо його варварство торкається виключно аспектів «особистого існування», «приватного життя» і, начебто, не приносить видимої шкоди людям, проте прийняті ним рішення завжди впливають на стиль життя не лише навколишніх людей, але й цілого покоління [1, 8-9]. «Інтроверсивний індивідуалізм» пересічного українця, як резюмує І. Поліщук, «...має за підсумок егоцентризму, який призводить до знецінення власних авторитетів» [26, 87].

Інші дослідники пов'язують домінанту інтровертності не з расовою ознакою, а з самим духовно-душевним світовідчуттям українців: «... українці не є сонячною нацією дня. День з його буденністю, процвітанням, суетою не є нашою стихією. Ми не є нацією глупої ночі. Ірраціональна дика ніч для нас теж чужа. Ми і є якраз нація «вечорова». Лірична краса вечора, поетичні сутінки [та останні промені денного світила, – авт.] – це сутність української душі» [33, 63]. Можливо тому, що в ментальності українця панує саме "есхатологічна мрія" про "Горний Єрусалим": "... мрія про Великий Вечір є нічим іншим, як невиразним передчуттям Небесного Єрусалима" [52, 78].

Тут, вважаємо, слід зробити важливий відступ саме стосовно **«вечорового» відчуття (та національних барв)**. Власне О. Шпенглер констатував: «...Блакитний і зелений кольори – барви неба, моря, родючої рівнини, тіней, південного полудня, вечора (підкреслення наше, – авт.) і віддалених гір. Це барви атмосфери, а не предметів. Вони холодні; вони знищують тілесність і викликають відчуття широти, далечі та безмежності... Блакитна фарба, настільки ж перспективна фарба, завжди перебуває у зв'язку з темрявою, безпросвітністю і чимось несправжнім. Вона не проникає, а заводить у далеч. Гете назвав її у своєму вченні про барви «чаруюче ніщо». Блакитна і зелена барви – трансцендентно-нечуттєві барви... Жовта і червона – античні барви матерії, близькості, тваринних почуттів..., кольори евклідовськи-аполлонівські – суть барви переднього плану, також в духовному плані, барви гамірної суспільності, базару, народних свят, наївної сліпої безпечності, античного розуму і сліпого випадку... Блакитний і зелений – фаустівські барви – барви усамітнення, піклування, пов'язаності теперішнього моменту з минулим і майбутні, долі іманентного наперед визначення всесвіту» [40, 361-363].

Деякі дослідники віддають перевагу визначенню не «вечорова» ментальність, а **«світла апокаліптичність»** як «...передчуття позитивного завершення історії людства у новій якості. Світла апокаліптичність виступає першим архетипом української ідеї та її культури» [36,30]. Пригадаймо, що у середньовіччі Апокаліпсис («виявлення», «розкриття») не носив виключно трагічного смислу – це було відчуття порогу, за яким – радість, оновлення, відродження життя [13, 388].

Слушно підмітив І. Мірчук **причину культивування в українському етносі інтровертності**: «...Український народ – виразно селянський, який протягом століть втратив на користь сусідів провідну верству шляхти, а з різних історичних причин не зміг витворити в містах сильного власного міщанства. Теперішня інтелігенція... вийшла здебільшого із селян, а міський елемент – робітник (так само, як і міщанин) – постав через приплив із села...Український селянин усією своєю історією врісся в ту землю, на якій він працює спредвіку, і в цьому органічному зв'язку із землею бачить свою найсильнішу зброю, за допомогою якої йому вдалося ... закріпити свої позиції на призначеному йому долю просторі... Заселення Сибіру, східноазіатських районів, Канади [США, Бразилії, Аргентини та ін. – авт.] ... – все це підтверджує наші міркування. Що із цієї ... інтимної сполуки зі «скибою» (землею, – авт.) мусило витворитися і відповідне психічне наставлення українців – це річ цілком зрозуміла» [17, 22-33].

Ряд психоетнологів вважає, що «...глибинним джерелом індивідуалізму українського селянства є спільність української та індійської протокультури, яка обумовлює формування інтровертного типу особистості, схильного більш до індивідуальних форм співжиття. У подальшому, з прийняттям елліно-візантійської православної версії християнства, орієнтованої на екзистенціальний індивідуалізм «внутрішньої лю-

дини», інтровертний тип особи, що прагне до самозаглибленого спокою, лише збагачується новим релігійно-світоглядним сприйняттям дійсності» [26, 86]. **"Індуський психотип"** визначається відсутністю історичної свідомості, наявністю емоційної повноти, слабкості сили волі, відчуває ненависть до обмеження способу життя, любить незалежність, що надає індивідові аграрна культура [45, 26,36]. Індус типову смутну монотонність буття природи відкриває в собі і через себе, внаслідок чого покірність та смирення можуть часом обернутися анархічною впертістю (в протистоянні смутній монотонності) та відмові від емоцій, що приводить до міцної опори на традицію та тонкого історичного відчуття [45,121 - 122].

М. Розумний в аналогічному дусі зауважує, що **українці** – «**природні буддисти**», що знаходять порятунок не в «катарсисі», а в «**катаlepsії**»: «...Стороння спостережливість та індіферентність – це реакція безсилою перед світом і перед собою людини» [30, 48]. Деякі дослідники власне буддиським впливом пояснюють наявність позиції «дх'яні-мудра» на популярних в українському народі (XV–XIX стт.) «народних картинах» **козака Мамаю з кобзою** (тільки з другої половини XIX ст. цей іконічний символ на стінах селянських хат змінює образ **«Великого Кобзаря»** – Тараса Шевченка) [5].

Думається, що тут причина не в «індійських» чи «монгольських» впливах (начебо територію України «патрулювали» приналежні до Золотої (Синьої) Орди буддисти–уйгури, прозвані місцевим населенням «чири-киси» – «люди армії», що в народній вимові набуло вигляду «черкаси»), а в іншому: «...Народ зберігає, сам того не розуміючи, залишки стародавніх традицій, що сягають ... «передісторії», він виконує у певному сенсі функцію більш або менш «підсвідомої» колективної пам'яті, зміст котрої, зовсім очевидно, прийшло звідкись ще» (Рене Генон) [Цит.за: 6, 45].

Ці субісторичні факти (субстанцію) в історії етносу іспанський філософ М. де Унамуно-і-Хуго назвав **«інтраісторія»**, в той час як історичні факти є лише їх наслідком. Вони непроникні для розуму, але **відкриваються життєвому почуттю та фантазії**: «...Тож не випадково, – резюмує С. Кримський, – в авангардному мистецтві П. Пікассо несподівано для нього самого виникають паралелі з мистецтвом зачаклованих оленів Оріньяку, в символізмі поезії С. Маларме розкривається догомерівська поетика Вед, а у блуканнях героя Дж. Джойса вулицями Дубліна проступають схеми подорожей предків(–«тотемів», – **авт.**) у міфології австралійських аборигенів...» [15, 76].

Але якщо одні дослідники мають на увазі не якісь «духовні гени», а певні тенденції, які в різні епохи реалізуються образами [15,78], то інші, навпаки, настоюють на «етнічному праспадкові», своєрідному **«суперфакторі»** – **«духовній расі»**, **«наборі базових етнічних архетипів»** тощо. Останній розглядається як щось незмінне, неминуче, як «доля» певного етносу, і відповідно – слід лише з ним **«узгодитися», увійти з ним в «резонанс»**.

Відповідно, програма порятунку для всієї нації інтровертами пропонується у напрямку **містичного звернення до глибин власної душі**, занурення людини в себе, щоб у внутрішньому прийти до прозріння, знайти єднання з природою (нірваною, Богом, Всеохоплюючим, Єдиним «Я» – Атманом) без відчуття простору та часу.

«Буддисько–інтровертному» світосприйняттю протистоїть **«екстрровертний містицизм»** (за В.Т. Стейсом, автором «Містицизму та філософії», Лондон, 1960), де активна діяльність особи спрямована назовні (ad extra) – на утвердження особистості у соціумі та природі, та навіть, на постання «над» ними. «Екстрровертний містицизм» характеризується такими моментами як: 1) всі феноменальні об'єкти сприймаються як щось єдине, вони зберігають якісь феноменальні признаки, але при цьому сприймаються як тотожні або як закорінені у перебуваючій в їх основі єдності; 2) світ, що сприймається, постає як живий, свідомий або як закорінений у всеохоплюючому житті та свідомості [11, 129,131-132].

Власне етнопсихологи відносять **інтровертність** до т.зв. **«азіатського первня (кореня)»** того чи іншого етнонаціонального характеру (ментальності), а **«екстрровертність»** – до **«європейського»** [9, 83].

Але як тоді бути з японською моделлю світосприйняття, яку відносить О. Шелестова [39] до «неантропоцентричного (екстрровертованого) гуманізму»? Тут слід констатувати, що, виходячи з дихотомії М. Арнольда (автор «Культура та анархія», 1869) та О. Шпенглера (автора «Занепаду Європи», 1918-1922) **«місто – село», «цивілізація – культура»**, можна було б говорити слідом за В. Пахаренком [25, 11] про те, що перша є носієм екстрровертного психологічного типу, а друга – інтровертного, а саме: «...У культурної людини енергія спрямована всередину, у цивілізованій – назовні» [40, 54].

Можливо, що українські націоналісти Резистансу 20-50-х рр. ХХ ст саме **«спеціально»** культивували **екстрровертованість з метою вивести інтровертну українську ментальність на «нові перспективи»**: «...Така спрямованість космологічного пошуку найбільш характерна для консерватизму (І. Мірчук, В. Липинський) та націоналізму (З. Косак, О. Бабій, Д. Віконська). На інтуїтивно-обазному рівні такий тип мислення набуває форми споріднення з природою і прагнення досягнути її гармонію. Витворюється своєрідний світогляд ... ідея живого Всесвіту, з котрим людина може й повинна жити у гармонії і який для людини ототожнюється з навколишньою природою... Утверджується ідея організмічності» [8, с.8]. Це ж визначав і Ю. Бойко: «...Націоналізм шукає гармонії світу і гармонії людини в ньому, шукає втраченої від геленістичних часів синтетичної мудрости. Клясицизм Ольжича, Маланюкові шукання візії, в якій єднались би правічна геленістична традиція української культури із римською державною бронзою, не є випадковими, а виражають спроби внутрішньою істотою інстинкту, інтуїції схопити єство світу, що має прийти. Всі основні складники розуміння дійсности переоцінюються, найпильніше переглядаються. Людина ... стає в центрі уваги. Всі елементи її душі важливі, але йдеться про реабілітацію тих,

значення яких перекреслив матеріалістичний вік XIX-ий» [Цит.за: 22, 138].

Сучасний український етнопсихолог М. Продум (він же – І. Каганець, редактор журналу «Перехід – IV») більш точно **визначає психотип українця** (та італійця) як **«етико-інтуїтивний інтроверт»** (псевдоніми – «Доктор Ватсон», «Миротворець») [28, 33,37-38,51-54,63; 29, 55], а також зауважує, що найкращим було б «культивування» в українцях притаманної лицарям (козакам, кшатріям) **«логіко-сенсорної екстрровертності»** (соціологічні псевдоніми – «Шерлок Холмс», «Адміністратор») [28,56,63; 29,57], «сумісної» («компліментарної») з вищенаведеним типом інтровертності. Зокрема, на думку П. Гнатенка, такими проявами «екстрровертивного способу життя» є численні економічні, політичні та культурні зв'язки України з іншими країнами, постійна міграція населення як із країни, так і назад, оптимізм і життєрадісність українців тощо [12, 65].

Також деякі дослідники вважають за доцільне говорити про те, що нема «чисто інтровертних» та «чисто екстрровертних» етносів. А той чи інший психотип проявляється у одного етносу у різні історичні періоди, **діалектично взаємодіючи один з одним як принципи «інь-ян» («хатха»)** та внаслідок цієї взаємодії розвивається етнос. В сучасній педагогічній думці навіть допускається поняття **"виховання української ментальності"** з метою утвердження позитивних національних прикмет із одночасним послабленням, корекцією негативних національних рис.

Але таке ігнорування інтровертності і "навмисне впровадження" екстрровертного психотипу неодмінно призведе до все того ж **феномену "відступництва"**, що, як правило, проявиться щонайперше у мовній сфері, бо відбудеться **втеча від "внутрішньої форми національної мови"** (вужче – "внутрішньої форми слова"), яка, за В. фон Гумбольдом, розуміється як "... той постійний та гомогенний елемент у діяльності розуму, котрий піднімає артикульований звук до вираження думки" [50, 43]. В. фон Гумбольдт бачив у мові **"самовільну еманацию духа" даного народу**, силу, формуючу його мислення і розкриваючу творчий дух та інтелектуальну діяльність даного народу через внутрішню форму його мови.

Можливо, що з метою "гри на випередження" й пропонується новий варіант правопису, значно, у порівнянні з попередніми його редакціями, віддаленого від російської мовленнєвої традиції.

Але ситуація драматичніша саме в тому, що потенційні вершители "переходу" до іншого психотипу зараз вже обрали знаряддям для цього російську мову, активно впроваджуючи образ українця як «малороса-служаки імперії».

Тому порятунком в цій дихотомічній ситуації може стати, як на нас, наприклад, **"болгарський феномен"**, коли, натужно відкараскуючись від свого потурнацтва (те, що болгари саме слов'яни, а не лише підступно навернені греками-візантійцями у мову рабів-слов'ян тюркські племена, що офіційно проголошувалося Оттоманською Портою,

відкрив їм на початку ХІХ ст. українець із Закарпаття, професор Московського університету Юрій Гуда-Венелін), стрімко **увірвалися у "франкофонний світ"** (при тому, що і закликали на царський престол "варяга" – представника германської династії).

Деякі дослідники ставлять знак рівності між, з одного боку, **«екстрровертністю»** та **«фаустівським складом душі»** [27] (пор. зі словами Ж. Баландье: «...Фаустівська ідея – це ідея сили, яка постійно змагається з перешкодами; боротьба стає самою суттю життя; без неї персональне існування втрачає сенс і може претендувати лише на найбуденніші цінності; людина фаустівського гарту формується у борні, і її прагнення не знають кордонів, вони безмежні. З появою прометеївської ідеї – тієї, яка обслуговувала суспільства, пройняті духом підприємництва та збагачення, – наголос було зроблено на спроможності людини колективно визволитися з-під гніту, й насамперед з-під гніту богів, спроможності опанувати й заволодіти світом завдяки власній винахідливості, технічним удосконаленням та мистецтву» [Цит.за: 31, 412]) та, з другого боку, **«інтровертністю»** й **«аполлонічним першоначалом»** (символ осяяного Аполлона – промінь, пронизуючий також і глибини власної душі людини, а отже, не дивно, що на його храмі були вивішені слова «Пізнай самого себе»).

Саме «аполлонічність» («Інше», за Ф.І. фон Рінтіленом та Е. Левінасом) пригнічувалася, заганялася у сферу «безсвідомого» сучасної європейської цивілізації, але на часі «вмирання» самої «фаустівської душі» вона з усією силою проривається назовні: як у формі **«інтровертно-го містицизму»** (квазі-неоведантизм, крішнаїзм, неосуфізм, неодаосизм, «західний дзен», нью-ейдж тощо), так і **«гіперреалізму»** – повернення до дійсного сприйняття, не переобтяженого жодними оцінками та думками, тобто до «речей-в-собі», дивитися на речі так, як це було у дитинстві. За О. Шпенглером, **прояви «аполлонічного» – це «символи протяжності»**, як от: концепція абсолютного світового простору Ньютонівської фізики, внутрішній вигляд готичних соборів або магометанських мечетей, атмосферична безмежність картин Рембранта або їх повторення у тьмяному світлі звуків бетховенських квартетів, або правильні багатогранники Евкліда, скульптури Парфенона або піраміди Єгипту, нірвана Будди, ретельний розпорядок придворних звичаїв при Сезотрісі, Юстиніані I та Людовикові ХІV, або ідея божества у Гомера, Плотіна, Данте, або охоплююча земну кулю перемагаюча простір енергія сучасної техніки тощо [40, с.128, 130]. «Естетика і логіка сходу не пробивають, а обтікають перепони», – пише Г. Померанц [46, с.41].

Генеza «аполлонічності», за іспанським культурологом К. Палья, автором праці «Сексуальні маски: Мистецтво і декаданс від Нефертіті до Емілії Дікінсон», йде не з античної Греції, а зі стародавнього Єгипту, де «...вміли жити очима»: «...Єгиптяни першими помітили, що у нерозчленованій єдності, у свавільному, все у собі нерозрізнявано вміщуючому животі матері – природи можна розрізнити чіткі лінії, можна їх провести. Краси нема у природі, її виокремлює, вихоплює, вириває аг-

ресивне людське – західне – око. Єгиптяни відкрили існування ліній та країв у безмежності і безкінечності Великої Матері... Єгиптяни у своїх кам'яних спорудах досягали ефекту ковзання ока по поверхні. Це й було принциповою перемогою над природою... Глибина, внутрішнє життя було залишене природі, хтонічним її безодням, у котрих бродять і бродять кровожерливі матері... Око Аполлона взяло верх над окривавленим ротом хижачки–природи – Персей переміг Медузу... Західна культура, говорить далі Палья, у фундаментальних своїх маніфестаціях залишається культурою ока, а не слова (останнє притаманне «західній цивілізації», – авт.). В ній досі йде боротьба Єгипту і Греції з іудео-християнською традицією, що нав'язала заходіві словесну модель культури. Цікаво, що у наскрізь християнізованому Середньовіччі Палья знаходить яскравий язичницький стильовий релікт: лати рицарів, аполлонічно відокремлюючі, обмежуючі та огранюючі індивідуальність. Рішучий реванш було взято культурним язичництвом у двадцятому столітті, з появою кіно. Голлівуд – язичницьке капище, принципове подолання християнської заглибленої духовності і душевності (християнство стоїть на принципі «покаяння», в той час як язичництво на гностичному принципі «пізнай себе», – авт.). Промінь кінопроектора, пронизуючий темний зал (аналог «хтонічних» глибин) – це стріла Аполлона» [24, с.242-243].

Пояснення, чому саме у **Єгипті постав принцип «аполлонічності»**, можна знайти у дослідженні етнолога К. Харлера, який виявив, що в австралійських аборигенів зорова пам'ять на 50 % ліпша, ніж у представників білої раси. Зумовлено це тим, що частина мозку, що обробляє візуальну інформацію, на 25% більша, ніж у білих. Цей феномен пояснюється на основі особливості еволюційного розвитку етносів. Протягом 80 тисяч років людина змушена була шукати дорогу в пустелях, запам'ятовувати місця криниць серед пісків, точно визначати місця ліжбищ тварин. За 80 тисяч років за природного відбору виживали тільки ті, хто володів кращою зоровою пам'яттю [20]. Нейрофізіологи вважають, що причина полягає у тому, що у представників певних етносів домінують стають та чи інша півкуля головного мозку: ліва півкуля відповідає за мовні процеси та рухи правої руки (і вважається домінують), а права півкуля відповідає за образне сприйняття предметів, людей, певних дій, і 90 % всієї нової інформації людина отримує за допомогою зорового каналу. Зрештою, резюмував О. Шпенглер, все людське мислення – це «мислення ока», всі наші поняття виводяться із зору, а вся логіка – це «уявлюваний світ світла» [41, с.14]. Російський лінгвіст М. Маковський зазначає, що у **первісної людини переважають зорові відчуття**, вона бачить зовнішні предмети. Сприймаючи їх, вона відтворює їх заново, произвольно перекомбінуючи їх окремі елементи, змінюючи одну рису за рахунок іншої, зміщуючи масштаби, пов'язуючи їх новими з'єднаннями, даючи їм новий зміст. Але на відміну від сновидіння, сприйняття первісної людини, як би формально вони не були пов'язані із зоровою предметністю, організуються специфічно закономірно

її міфотворчим мисленням. Вони розташовуються антикаузально та спрямовуються своєрідним змістом, продиктованим особливими здібностями світовідчуття стосовно простору, причини, часу і т.д. Світ, видимий первісною людиною, заново створюється її суб'єктивною свідомістю як друге самостійне об'єктивне буття, котре відтепер починає протирічиво жити поряд із реальною, не поміченою свідомістю дійсністю [44,18].

Отже, **інтровертній «культурі зору» давніх Європи та Єгипту** (її ще можна визначити як **«драконічну» культуру**, від давньо-грец. drakon «змія» < drako «бачити») протистоїть **екстрове́ртна «культура слова (слуху)» іудео-сирійсько-християнської традиції**. Автор книги «Життя і смерть образу» Р. Дебре (він же – автор «Революції в революції», «Критики зброї», учасник загону Че Гевари, засуджений військово-польовим судом, потім – радник президента Франції Ф. Міттерана) означає ці типи культури як **«культуру відстані»** (в тому числі – релігійної та соціальної) та **«культури звуку»** (де сприйняття «діонісійське» – слухач і звук стають одним цілим), що, проте, більш «архаїчна» за першу [42, с.24]. Японський спеціаліст із акустичної неврології Цунода Таданобу в наслідок ретельних спостережень виявив, що ліва ("логічна") півкуля головного мозку "чує" голосні звуки та музику. Він приписує цю незвичну властивість впливові японської мови, в котрій голосні несуть семантичну нагузку, відіграють більш важливу роль, ніж в індо-європейських та особливо у хаміто-семітських (давньо-єгипетська, арабська, єврейська, фінікійська, ассирійська) мовах. У японській мові дуже багато онома топій, більш безпосередніх та емоційних, ніж у французькій, де вони набули морфологічні та синтаксичні функції. Завдяки здібностям своєї лівої півкулі японці, читаючи або чуючи такі слова, як "горо-горо" (грим), "піка-піка" (блискавка), "дза-дза" (ливень), "го-го" (вітер), не лише уявляють, але й відчують бурю, "включаються" у неї. Крики тварин, спів птахів та інші звуки природи сприймаються японцем на неврологічному рівні лівою півкулею, тоді як у західної людини вони не вторгуються у логічну роботу цієї півкулі [46].

Той факт, що чим інтелектуальніша культура, тим менше у ній безпосереднього споглядання, призводить до висновку, що **«розумові справи» спричинюють «зсув» до абсолютизації інтровертності**, що, отже, фатальним чином закладено у самій «культурі зору»: «...Природничі науки виникли тільки у зв'язку з тим, що уявлення, котре людина собі склала про природу, перестало її задовільняти, що вона все продовжувала вдивлятися у природу у всіх її деталях» [34, 386]. Частково ситуацію «рятує» винахід Гутенберга, бо внаслідок появи книгодрукування, за Г.М. Маклюєном, візуальна сенсорна система сприйняття світу знову завойовує панівне місце. В «Гутенберговій галактиці» люди читають мовчки і пасивно [43, 250], «...типографія містить у собі риси подібності кіно так само, як читання друкованих знаків змушує читача виступати в ролі кінопроектора. Він «прокручує» перед очима серії друкованих букв зі швидкістю, що співпадає з авторською уявою про

рух» [43, 124]. В принципі, не дивно, що винахідниками книгодрукування стали представники візуальної (ієрогліфічної) культури Китаю.

Остаточо «збалансовує» **аудіо-візуальну сенсоріку** виникнення «електронної галактики» (телебачення, комп'ютер) [43,19]. В еру електроніки, як зазначає М. Овчаренко, **людство повернулося у свій первісний природний стан, до «світового села», до міфів**. Так само, як колись кожен член племені легко міг почути свого вождя, сьогодні, завдяки електронним засобам комунікації, голоси всього світу приходять до людей одночасно. Г.Маклюєн пророкує «ретрайбалізацію» **суспільства** у вік телебачення, тобто повернення людини в акустичний простір [21,279]. Ось наслідок: якщо європейська дитина живе в абстрактній візуальній технології простору і часу, де події відбуваються послідовно в одній площині, а африканська дитина оточена умовним магічним світом усного слова та звуку, то аудіо-візуальна культура переводить сучасну людину в «нову діалектичну якість» буття.

Поряд з цією тенденцією **врівноваження екстровертності – інтровертності** існує позиція «абсолютного» повернення в сферу інтровертності, у «зону акустики» – до «світу музики» («...тільки музика може мовби вивести нас із світу, зламати сталеві пута володарювання світла та навіяти на нас солодке заблудження, що начебто ми доторкнулися до останньої таємниці душі» [41, 14]), а то й до «світу без слів»: «...Зникає навіть людське мовлення, як нагадала нам нещодавно репортерка з «Монд»... Вечірка була влаштована на фоні індустріального пейзажу, у приміщенні величезного закинутого складу, котрий, за словами журналістки, «був схожий на папертя собору Паризької Богоматері під час середньовічних нічних ігрищ». Три тисячі танцюючих розігрівалися там «під керівництвом ді-джеїв, під супервібрації, доступні для всіх, бо вони не потребують слів». У наш час не потребувати слів – це достойність... Гіперфестивна система ... з недовірою ставиться до живої мови, бо вона важко піддається контролю, може нести брехню або принаймні звучати двозначно» [19, 229]. Звідси й потяг до «німотних» **культурів** (необуддизм, неосуфізм, ісихазм) та однозначних молитовних доктрин (православна ортодоксія, ісламський фундаменталізм, крішнаїзм, тантра-йога, бон-по). Іншими словами, **відається перевага знанню як doxa** («видимість», «самоочевидність») **над знанням як episteme** («те, що приховується від поверхового погляду», «те, що воістину так»). Якщо, ще за Сократом, наявність останнього забезпечує успіх у сфері праксису, то перше долає перетворення людини на картезіанський «суб'єкт», людину, дистанційовану від світу і від самої себе, і цим подоланням, начебто, повертає її у симпраксис (а в дійсності – у сферу «за-буття» себе у анонімному *das Man*).

Проте у порівнянні з **аудіо-візуальною сенсорікою** (зором і слухом як «чуттями–теоретиками», за К. Марксом) досі ігнорувалася така **складова сенсоріки як нюхова** (рос. «обоняние»). Вона здатна, як стверджує С. Корчова-Тюріна, «...сприяти трансляції і транспортації культурних смислів» [14, 1]. У сучасній цивілізації нюхова сенсоріка

відсунута на другий план візуалізованою, що, можливо, знайшло символічне відображення у міфі про **перемогу Аполлона над Тіфоном** (в сенсі паралелі єгипетському міфіві про перемогу Гора – «Ока» бога Ра над Сетом, богом вітру) та встановлення домінанти Аполлона над Дельфійським оракулом, розташованим над ущелиною, з якої виходили галюциногенні випари (тобто місце шаманського камлання). Зрештою, у **слов'янських казках** «тіфоноїдний» персонаж (Змій) довідується про присутність суперника за допомогою нюху (**«руським духом тхне»**), а в **європейській казці** навпаки – персонаж (Вовк), щоб його не видав запах (пор. з приказками: «дивиться лисом, тхне вовком», «вовк у овечій шкурі»), бо сам так щонайперше сприймає світ, ховається у людську постіль, але його **впізнають візуально** («Чому в тебе такі великі зуби?»).

Маргінальність нюху, «культури аромату» зумовлена, отже, саме відсутністю відповідного виду мистецтва, пов'язаного з нюхом (можливо, його зачатки існували в первісних мисливських суспільствах, а також, згідно з твердженнями езотерично стурбованих дослідників, – у таємничих ашрамах подвижників містичної Шамбали), тим, що у візуальному чи звуковому ряді запах неодмінно «добудовується» реципієнтом, він – «відсутня присутність» (в той час як «симулякр» – «присутня відсутність», копія з ніколи не існуючого оригіналу), а також тим, що **нюхо-смаковий принцип шаманізму був переможений аудіо-візуальним (діонісійно-аполлонічним) принципом генотеїзму**. Аналогічно, **нюх і смак свого часу відтіснили дотик, представляючий принцип «анімізму», постулюючого реальну відмінність між тілом і душею**, бо наявність тіла не є істотною властивістю суб'єкта, він цілком може уявити, і навіть «реалізує» у сні, існування без тіла. Але усвідомлення себе як тіла є фундаментальною ознакою виокремлення людиною себе самої від тваринного світу (принаймні тотемічно). Це також призводить до нещасної, розірваної свідомості (усвідомлення розриву між свідомістю і тілом), внаслідок чого тіло сприймається як фальшиве, амбівалентне, *illusoire*.

Тут слід згадати позицію Г.В.Ф. Гегеля, за якою такі сенсорні властивості як зір та слух є «зображеннями» такого «моменту поняття» як «фізична ідеальність», в той час як нюх і смак – «реального розрізнення», а дотик («осязание») – «тотальності всього земного» [16, 325]. Всі вони, перефразовуючи М. Хайдеггера, є не суб'єктивними відчуттями, бо «приходять» поза волею людини, вони – «ключі» до всього буття у світі, що відкриває його у найбільш фундаментальних рисах [18, 54]. На думку представників філософії інтегрального традиціоналізму (Р.Генон, Ю. Евола, А. Фальчі, А. Такер та ін.) в епоху «золотого віку» («сат'яюга») існував **єдиний тип людей – каста хамса** (ханса; «лебідь»), яка володіла таємницею цих **«ключів до всього буття»**, але наступна деградація людства позбавила нас цього дару.

«...І тут, – погоджуємося зі словами І. Мірчука, – вирінає перед українським народом роль світового масштабу, а саме – повернення цієї

світової гармонії, згоди між одиницею та її оточенням як підстави подальшого розвитку культури» [17, 26]. А саме: «...має бути повернена вся багатогранна система української культури, тобто правдива віра українського міту» [10, 77] з його інтимною діалектикою людини та природи, **діалектикою екстровертного та інтровертного начал буття етносу.**

Література

1. Бикова М.В. Біля джерел модерністської концепції особистості в російській літературі кінця XIX – початку XX століть (Ніцшеанські мотиви та «культурний герой») : Автореф.дис. ... канд.філолог.наук. – К.: Вид-во ІЛ НАНУ, 2000. – 16 с.
2. Бійчук Г. Особливості української ментальності: Погляди етнопсихологів / Г.Бійчук // Історія в школі (Київ). – 1997. – № 10-11. – С.1-5.
3. Бойко Ю. Шлях нації / Ю.Бойко. – Париж-Київ-Львів: Українське Слово, 1992. – 126 с.
4. Гринів О. Національно-духовне відродження: Історія і сучасні проблеми: лекції для священників УГКЦ / О.Гринів . – Львів: Месіонер, 1995. – 223 с.
5. Гуцуляк О. Інтраісторична реальність України // Голос нації (Львів). – 1995. – № 24 (113). – С.7.
6. Демин В.Н. Тайны русского народа: В поисках истоков Руси / В.Н.Демин. – М.: Вече, 1997. – 560 с.
7. Дем'яненко В. Ментальні характеристики політичної свідомості українців /В.Дем'яненко // Людина і політика (Київ). – 2001. – № 1.– С. 93 – 100.
8. Дичковська Г.О. Історіософські основи українського національно-визвольного руху 20-50-х рр. XX століття: Автореф.дис. ... канд.філос.наук. – К.: Вид-во КНУ, 1998. – 18с.
9. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) / О.Донченко, Ю.Романенко. – К.: Либідь, 2001. – 334с.
10. Квіт С. Нова літературна дискусія? / С.Квіт // Українські проблеми (Київ). – 1994. – №3. – С.76-78.
11. Кимелев Ю.А. Современная западная философия религии /Ю.А.Кимелев. – М.: Мысль, 1989. – 286с.
12. Коломінський Н.Л., Львовчкіна А.М. Етнопсихологія українців // Україна на зламі тисячоліть: Історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи / За заг.ред. Г.В. Щокіна, М.Ф. Головатого. Автор. передмови Володимир, Митрополит Київський і всієї України; Л.М. Кравчук. – К.: МАУП, 2000. – С.59-76.
13. Корнієнко Н.М. Ціннісні орієнтації і картини світу у сучасній українській художній культурі: 80-90-ті роки / Н.М.Корнієнко // Українська художня культура / За ред. І.Ф. Ляшенка. – К.: Либідь, 1996. – С. 365-389.

14. Корчова-Тюріна С.М. Проблема маргінальних форм в європейській культурній сенсориці: Автореф. дис. ... канд.філос.наук. – Харків: Вид-во ХНУ, 2001. – 18с.
15. Кримський С.Б. Архетипи української культури /С.Б.Кримський // Вісник НАНУ (Київ). – 1998- №7-8. – С.74-87.
16. Кузнецов В.Н. Немецкая классическая философия второй половины XVIII – начала XIX века / В.Н.Кузнецов. – М.: Высш.школа, 1989. – 480с.
17. Мірчук І. Світогляд українського народу / І.Мірчук // Народна творчість та етнографія (Київ). – 1996. – №1. – С.22-33.
18. Москалець В.П. Психологічне обґрунтування української національної школи / В.П.Москалець. – Львів: Світ, 1994. – 120 с.
19. Мюр Э.Ф. После Истории: Фрагмент книги / Пер. с франц. // Иностранная литература (Москва). – 2001. – №4. – С.224-241.
20. Наука и религия (Москва). – 2001. – №8. – С.49.
21. Овчаренко Н.Ф. «Теория коммуникации» Г.М. Маклюэна и ее литературоведческий аспект // Элитарные представления об искусстве и современный мир / Отв.ред. Д.В. Затонский. – К.: Наук.думка, 1980. – С.274-298.
22. Олексюк В. До проблем доби обману мудрости: Збірка філософічних студій / Вступ Г. Лужницького. – Чикаго: УКАО «Обнова», 1975. – 182с.
23. Парамонов Б. Конец стиля / Б.Парамонов. – М.: Аграф; СПб.: Алетейя, 1999. – 464с.
24. Пахаренко В. Поєдинок з Левіафаном: Міт і псевдоміт в українській літературі 20-х років / В.Пахаренко // Українська мова та література (Київ). – 1999. – №25-28. – С.1-3.
25. Поліщук І. Ментальність українства: Політичний аспект / І.Поліщук // Людина і політика (Київ). – 2001. – № 1. – С.86-92.
26. Попович М. Фаустівський дух / М. Попович // Вісник НАНУ (Київ). – 2000. – №4. –С.51-57.
27. Продум М. Нація золотих комірців: Психоінформаційна концепція України / М.Продум. – Тернопіль: Мандрівець, 1994. – 157с.
28. Продум М. Структура українського характеру / М.Продум // Перехід – IV (Київ). – 2000. – №1(3). – С.51-58.
29. Розумний М. Справа честі: Алгоритми національного самоопанування: Політичні есе. – К.: Смолоскип, 1995.
30. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки /Ж.Рюс/ З франц. – К.: Основи, 1998. – 669 с.
31. Старовойт І.С. Західноєвропейська та українська ментальності: Збіг і своєрідності: Філософсько-історичний аналіз: Автореф.дис.... докт.філос.наук. – К.: ІФ НАНУ, 1997. – 31 с.
32. Таран С. Довгий ранок української державності /С.Таран // Розбудова держави (Київ). – 1992. – №1. – С.63.

33. Фейербах Л. История философии: Собр. произв. в 3-х тт. / Пер. с нем. Под общ.ред. М.М. Григорьяна. – М.: Мысль, 1967. – Т.3. – 486с.
34. Феномен нації: Основи життєдіяльності; за ред. Б.В. Попова. – К.: Знання; КОО, 1998. – 264 с.
35. Хамітов Н.В. Україна: Національна міфологія та національна ідея // Розбудова держави (Київ). – 1994. – Ч. 1. – С. 29 – 31.
36. Хрущ О. Український характер: Історико-культурні та геополітичні умови його формування // Збірник наукових праць: Філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського ун-ту, 1996. – Ч.1. – С.123-140.
37. Чижевський Дм. Нариси з історії філософії на Україні. – К.: Оріє, 1992. – 230с.
38. Шелестова О.М. Про японську неантропоцентричну (екстровееровану) модель гуманізму // Проблеми філософії: Респ.міжвідомч.наук.зб. – К.: Либідь, 1991. – Вип. 87. – С.51-55.
39. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории / Пер. с нем. Авт.коммент. Ю.П. Бубенков, А.П. Дубнов. – Минск: ООО «Попурри», 1998. – Т.1. Образ и действительность. – 688 с.
40. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории / Пер. с нем. Науч.ред. О.Н. Шларага. – Минск: ООО «Попурри», 1998. – Т.2. Всемирно-исторические перспективы. – 720 с.
41. Юнан С. Око та образ // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1993. – №9-10. – С.21-26.
42. McLuhan M. The Gutenberg Galaxy. – Toronto: Univ. of Toronto Press, 1962. –301 p.
43. Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. – М.: ГИЦ «Владос», 1996. – 415 с.
44. Watsuji Tetsuro. Climate and Culture: A Philos. Study / Transl. By G. Bownas. - Tokyo: Hokuseido Press, 1971. – IX, 235 p.
45. Berque O. Vivre l'espace au Japon. – Paris: Presses Liv. De France, 1982. – 222 p.
46. Померанц Г.С. С птичьего полета и в упор // Мировое дерево (Arbor Mundi). – 1992. №1. – С.41.
47. Янів В. Українська духовність у поетичній візії Шевченка // Записки НТШ. – Париж-Нью-Йорк-Мюнхен-Торонто-Сідней: НТШ, 1962. – Т. CLXIX: Збірник на пошану Зенона Кузели: Праці філологічної та історично-філософської секцій / За ред. В. Янева. – С. 506 – 537.
48. Mirchuk I. Tolstoi und Skovoroda, zwei natioanale Typen // Ahandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts – 1929. – Bd.II. – S. 24 – 51.
49. Фурман А. Психокультура української ментальності. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 131 с.

50. Humboldt W. von. *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts* // Humboldt W. von. *Gesam. Werke.* – Berlin, 1848. – B. VII. – S. 43.
51. Киричук О.І. Виховний ідеал у контексті української ментальності // *Нові технології навчання: Науково-методичний збірник.* – Київ: ІЗМН, 1997. – Вип. 19. – С. 11 – 16.
52. Сузнель А. де Символіка людського тіла / З франц. – К.: Знання-Пресс, 2003. – 566 с.

*Стаття поступила в редакційну колегію 03.12.2009 р.
Рекомендовано до друку докт. філос. наук, професором Возняком С.М.*

INTROVERT AND EXTROVERT ASPECTS OF UKRAINIAN MENTALITY IN THE FUTURE NATIONAL SPIRITUAL VALUES

O.B. Gutsulyak

*PreCarpathian National University named after Vasyl Stefanik,
Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57
tel. +380(342)59-60-1*

In the article the existence of the Ukrainian mentality, the two aspects – "Buddhist-Introvert" ("Apollonian") and "Knight-Extrovert" ("Faustian"), whose support is the appropriate locus – "village" and "city", "culture" and "civilization". These aspects are not feuding among themselves (as representatives of the traditional think 'prosvita' discourse), and dialectically interact with one another as the principles of "yin-yang" and the actual result of the interaction of ethnicity developed psychologically, being able to answer the challenges of history and generated "new dialectical quality" of life. Also, consider genesis confrontation Introvert and Extrovert aspects through the prism of the dominance of different types of sensory perception of the world and shows the possibility for the Ukrainian nationality to participate in the mission of their "reconciliation" through intimate dialectic Ciscendence (person) and Transcendence (being).

Keywords: *introvert, extrovert, mentality, life, sensors, Apollonian culture, Faustian culture, mentality, psychology of ethnicity.*